

AANSLAGEN OP ORANJE

Arnout van Cruyningen

Arnout van Cruyningen

AANSLAGEN OP ORANJE

Omniboek

Eerder verschenen van deze auteur:

- *Het Nederlandse koningshuis: van Willem I tot Willem IV*
- *Prinses Marianne: de biografie van een vrijgevochten Oranjeprinses*
- *Vorsten van Nederland: 2000 jaar stadhouders, koningen en keizers in de Nederlandse geschiedenis*

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
www.uitgeverijomniboek.nl

ISBN gedrukte uitgave 978 90 5977 830 6
ISBN e-book 978 90 5977 831 3
NUR 698

Omslagontwerp: Garage BNO, Kampen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding 9

1. Vogelvrij 15

2. Moord in Delft 51

3. ‘Grouwelijcke conspiratie’ 75

4. ‘Pernicieuze ondernemingen’ 97

5. ‘Gekwetste majesteit’ 123

6. Koninginnedag in Apeldoorn 147

Appendix 169

Dramatis personae / Wie is wie? 179

Bronnen en literatuur 185

Inleiding

Het drama op Koninginnedag 2009 in Apeldoorn heeft de beveiliging van het Koninklijk Huis naar een hoger plan getild en tot een belangrijk onderwerp gemaakt. Sindsdien hebben enkele als verward aan te merken personen bijeenkomsten verstoord waarbij de koningin aanwezig was. Deze lieden kunnen steeds rekenen op een strenge behandeling door justitie. Volgens sommigen wordt er overtrokken gereageerd op incidenten en incidentjes. Anderen stellen dan weer dat de beveiliging van het vorstenhuis blijikbaar ‘zo lek is als een mandje’. Het is interessant om na te gaan met welke bedreigingen de Oranjes in de loop van de geschiedenis te maken kregen. Hoe werd in het verleden op incidenten gereageerd door de bevolking, welke maatregelen trof de overheid en wat deed justitie?

Er kwam ‘slechts’ één Oranje om het leven bij een aanslag. In 1584 werd prins Willem I, de ‘Vader des Vaderlands’, in Delft vermoord. Maar afgezien van die beroemde aanslag, die tot op de dag van vandaag voor discussie zorgt, is er in het verleden nog heel wat verzonnen en verijdeld. In 1623, bijvoorbeeld, beraamde een aantal remonstranten, onder wie de zonen van Johan van Oldenbarnevelt, een moordaanslag op prins Maurits. Het plan de stadhouder tussen Den Haag en Rijswijk dood te schieten werd geopenbaard, waarna de meeste samenzweerders konden worden opgepakt.

Na de zogenoemde *Glorious Revolution* werden talloze complotten gesmeed tegen koning-stadhouder Willem III. Willems verdreven schoonvader Jacobus II was daar vaak bij betrokken. Een van de ernstigste samenzweringen was het zogenaamde Turnham Green Plot in 1696: het plan om Willem III – in Engeland, na de jacht of na de kerkgang – in een hinderlaag te lokken en te vermoorden, waarna een invasiemacht koning Jacobus II op de Engelse troon moest herstellen.

In de negentiende eeuw werd in het Wetboek van Strafrecht van het Koninkrijk der Nederlanden de doodstraf gesteld op een ‘aanslag of zamenzwering tegen het leven en den persoon des Konings’. Eventuele samenzweringen werden in die tijd ook na ontdekking liever stilgehouden. Hoe vaak personen op grond van de desbetreffende wetsartikelen werden vervolgd, verdient nader onderzoek. Bekend is in ieder geval een zaak uit 1844. Ene Machiel van der Linden greep in juni 1844 de teugel van het paard van koning Willem II beet en overhandigde de vorst een verzoekschrift; Van der Linden werd aangeklaagd voor ‘een aanslag op het leven of den persoon des Konings’; het strenge optreden van justitie leidde tot kritiek in de pers. Bij de verjaardag van koning Willem II later dat jaar werden naar aanleiding van het incident strenge veiligheidsmaatregelen genomen, die volgens velen zwaar overdreven waren. (Hier lijkt de geschiedenis zich inderdaad te herhalen.)

Tijdens de regering van koningin Wilhelmina deden vooral in buitenlandse media geruchten de ronde over dreigende of gepoogde aanslagen. Daadwerkelijke, meestal vrij onschuldige incidenten deden zich met name op Prinsjesdagen in Den Haag voor. In de jaren dertig en veertig wemelde het van nazi-complotten, althans van geruchten of theorieën daaromtrent, onder andere naar aanleiding van een mysterieus auto-ongeluk van prinses Juliana in Oostenrijk. Daar komt nog bij het onlangs gepubliceerde bericht over een mogelijke moordaanslag op prins Bernhard in een fabriek in Engeland tijdens de Tweede Wereldoorlog. In 1975 zorgden plannen van Molukse extremisten om Paleis Soestdijk binnen te vallen en koningin Juliana te gijzelen voor beroering. En in 2000 had de toenmalige BVD aanwijzingen voor een mogelijke Molukse aanslag op koningin Beatrix tijdens de Nationale Dodenherdenking in Amsterdam.

Een incident tijdens de rijtoer bij het huwelijk van prins Willem-Alexander in 2002 stelde niet zoveel voor, in tegenstelling tot de bizarre actie van Karst Tate in 2009, die als aanslag op de koninklijke familie kan worden beschouwd. In 2010 zorgde de zogeheten 'Damschreeuwer' voor een ernstige verstoring van de Nationale Dodenherdenking op 4 mei in Amsterdam. Op Prinsjesdag 2010 gooide een man die het opvolgingsrecht van de koninklijke familie betwist een waxinelichthouder naar de Gouden Koets. En in september 2011 verstoorde een verwarde man een door de koningin bijgewoond concert in Amsterdam.

Reageert Nederland in de eenentwintigste eeuw overspannen op dergelijke incidenten of is er werkelijk reden tot zorg? Blikken in het verleden stellen ons wellicht in staat zowel de ernst van de hedendaagse bedreigingen als de gestrengheid van de justitiële reactie te relativeren. Vroegere Oranjes stonden aan grotere gevaren bloot, en onverlaten werden gestraft op manieren die nu ondenkbaar zijn.

1

Vogelvrij

De man die Nederlanders doorgaans aanduiden als ‘Willem van Oranje’ werd op 24 april 1533 geboren als graaf van Nassau in Dillenburg (gelegen in de huidige Duitse deelstaat Hessen). Zijn familie had toen overigens al veel langer een band met de Nederlanden. Graaf Engelbrecht I van Nassau trouwde in 1404 met de rijke erfdochter Johanna van Polanen, en door dit huwelijk had het Huis Nassau talrijke bezittingen en heerlijkheden in Holland, Zeeland, Utrecht, Henegouwen en Brabant verworven, waaronder de baronie van Breda. Hun nazaat René erfde niet alleen de Nederlandse bezittingen maar via zijn moeder Claudia van Chalon ook het soevereine vorstendom Orange in Zuid-Frankrijk.

Toen René in 1544 kinderloos overleed, gingen bezit en titels naar zijn jonge neef in Dillenburg. Die erfenis maakte van de 11-jarige Willem van Nassau ‘de Prins van Oranje’ en een van de belangrijkste edelen in de Nederlanden. Aan de aanvaarding van de nieuwe status verbond de Habsburgse heerser Karel V wel de voorwaarde dat Willem in rooms-katholieke zin zou worden opgevoed. De gelovige ouders van Willem, Willem (de Rijke) van Nassau en Juliana van Stolberg, waren namelijk ‘min of meer luthers’. De religieuze scheidslijnen leken nog niet zo duidelijk getrokken in die vroege hervormingstijd, maar sympathie voor de leer van Luther was onmiskenbaar aanwezig bij de bewoners van kasteel Dillenburg. Willem werd door het keizerlijk hof dan ook beschouwd als de ‘zoon van een ketter’, die aan de lutherse invloeden moest worden onttrokken.

Hoewel het de ouders zwaar viel, stemden zij uiteindelijk toe in het vertrek van hun oudste zoon naar de Nederlanden, om er ‘onder roomse leiding’ te worden gevormd. Keizer Karel V wilde hiermee een Nederlands, rooms-katholiek Huis Oranje scheiden van een Duits, protestants Huis Nassau. Dat het zou uitlopen

Willem I, Prins van Oranje (gravure H. Bary, zeventiende eeuw).

op de stichting van een Nederlands, protestants Huis Oranje-Nassau kon hij niet bevroeden.

Aanvankelijk werd de nieuwe Prins van Oranje opgevoed in het kasteel van Breda, maar als 15-jarige maakte hij zijn entree aan het hof in Brussel. Hij viel er al snel op en groeide uit tot vertrouweling van keizer Karel V en diens zuster, landvoogdes Maria van Hongarije. De prins leefde op grote voet en leidde het bestaan van een 'grand seigneur', met alle frivoliteiten die daarbij hoorden. In 1551 trouwde hij met Anna van Buren, erfdochter van het aanzienlijke geslacht Van Egmond. Dankzij haar kwam onder andere de titel 'graaf van Buren' in het bezit van de Oranjes. Het huwelijk met Anna was gelukkig, maar duurde niet lang. Zij overleed in 1558.

Op dat moment werd het bewind over de Nederlanden al enige tijd gevoerd door koning Filips II van Spanje. Anders dan zijn in Gent geboren vader Karel V had Filips weinig begrip voor deze streken. De Nederlanden vormden een onder dezelfde dynastie ressorterende verzameling graafschappen, hertogdommen en andere vorstendommen. De onderlinge verschillen waren groot en elk gewest koesterde eigen privileges. Filips was niet alleen vastbesloten alle ketterij in zijn landen met wortel en tak uit te roeien, maar wilde ook het bestuur centraliseren.

Prins Willem van Oranje wilde de oude voorrechten van de adel handhaven en dacht in dit opzicht traditioneler dan de koning; hij voelde daarnaast grote weerzin tegen de plannen van de koning met de protestanten. Toch werd de prins ook door Filips II in belangrijke functies benoemd. Willem manoeuvreerde behendig en drukte zich graag diplomatiek uit, liet niet altijd het achterste van zijn tong zien. Dat leverde hem op een gegeven moment de scheldnaam 'Swigende Willem' op, Willem de Zwijger. Hoewel de naam zich later tot eretitel ontwikkelde, vormt ze

eigenlijk een misleidende aanduiding voor deze welbespraakte edelman.

Vanaf 1559 uitte Willem steeds openlijker kritiek op het beleid van Filips, in opmerkelijke redevoeringen. Desondanks

Filips II, Koning van Spanje (schilderij Titiaan, zestiende eeuw).

benoemde de koning hem nog tot stadhouder van onder meer Holland, Zeeland en Utrecht. De twijfel van Filips II en zijn getrouwen aan de standvastigheid van Willem in het rooms-katholieke geloof nam echter gestaag toe. In 1561 trouwde de prins immers met de lutherse hertogin Anna, dochter van keurvorst Maurits van Saksen. Door het grillige gedrag en karakter van Anna van Saksen bezorgde dit huwelijk Willem vooral veel ellende en verdriet. Het liep tien jaar later zelfs uit op een scheiding. Wel werden zoon Maurits en twee dochters uit deze verbintenis geboren.

Filips II was in 1559 voorgoed naar Spanje vertrokken. Zijn halfzuster Margaretha van Parma moest voortaan als landvoogdes van de Nederlanden hier 's konings vanuit Madrid gezonden instructies opvolgen. Onder haar bestuur ontpopte Oranje zich almaar nadrukkelijker als woordvoerder van de adellijke oppositie. Hij sprak zich ook steeds duidelijker uit voor gewetensvrijheid. Beroemd werd de lange toespraak die de prins op oudejaarsdag 1564 in de Raad van State hield, waarin hij verklaarde dat hij onmogelijk kon goedkeuren 'dat vorsten over het geweten van hun onderdanen heersen willen, en hun vrijheid van geloof en godsdienst ontnemen'. In april 1566 boden meer dan zeshonderd edelen, onder wie Willems broer Lodewijk van Nassau, de landvoogdes een smeekschrift aan, waarin ze aandrongen op verzachting van de kettervervolgingen en op het bijeenroepen van de Staten-Generaal. De edelen werden door een vertrouweling van Margaretha '*des gueux*' (niet meer dan bedelaars) genoemd, waarna de aanduiding 'geuzen' onmiddellijk werd geadopteerd als erenaam.

Economische, politieke en godsdienstige frustraties zochten in datzelfde jaar 1566 een uitweg in de Beeldenstorm. De schok was enorm en ook de Prins van Oranje veroordeelde de excessen scherp. Koning Filips II stuurde een legermacht onder leiding

van de hertog van Alva naar de Nederlanden om orde op zaken te stellen. Dat besluit had verstrekkende gevolgen. De ironie wil dat de lage landen al lang weer in het gareel liepen toen houwdegen Alva in 1567 eindelijk met zijn troepen arriveerde. Willem besefte dat er weinig goeds van deze strafexpeditie te verwachten viel, en was uitgeweken naar Dillenburg. De 'Raad van Beroerten', die Alva instelde, maakte korte metten met alles wat naar tegenstand richte. Adellijke medestanders van Oranje werden gearresteerd en uiteindelijk geëxecuteerd. De prins ontving ook een dagvaarding van de Raad, evenals zijn broer Lodewijk, maar zij besloten wijselijk niet te verschijnen. Wel stelde hij een 'justificatie' op, waarin hij zijn handelingen rechtvaardigde. Als strafmaatregel werd zijn oudste zoon Filips Willem, 'de graaf van Buren', die in Leuven studeerde, gevankelijk naar Spanje gevoerd. Tevens werden de goederen van de prins verbeurd verklaard en werd hij 'voor eeuwig' verbannen.

In Dillenburg bezon Willem zich op de toestand en de toekomst van de Nederlanden. Onder de druk van zijn persoonlijke en politieke problemen maakte de prins een innerlijke verandering door en verdiepte hij zich in de Bijbel. Aan de landgraaf van Hessen schreef Oranje in juni 1567 dat hij 'versterking en bevestiging van ons gemoed en geweten' zocht. Het verblijf buiten zijn Nederlandse gebieden wilde hij graag 'benutten met de lezing en verklaring van de heilige goddelijke geschriften'. Dat hij zich eerst vooral oriënteerde op het geloof van zijn familie, het lutheranisme, is begrijpelijk. Zijn vader was al in 1559 overleden, maar zijn vrome moeder Juliana was nog springlevend. Ook als onvermoeibaar briefschrijfster bleef zij tot haar dood – in 1580 – een buitengewoon invloedrijke figuur in het leven van haar oudste zoon.

Allengs werden de contacten met calvinisten echter steeds talrijker en intensiever. Ook in zijn naaste omgeving gingen zij

een belangrijke plaats innemen. Bij de prins groeide het besef dat in die taaie calvinisten de kern van het verzet school en hij voelde zich ook in geestelijk opzicht almaar sterker tot hen aangetrokken.

Toen Haarlem zich in juli 1573 moest overgeven, schreef hij aan zijn broer Lodewijk: 'Nu het de goede God heeft behaagd anders te beschikken, moeten wij ons schikken naar Zijn goddelijke wil.' Zijn moeder Juliana maande hem in haar brieven steeds zijn troost alleen bij God te zoeken, 'in Wiens hand alle macht in de hemel en op de aarde is'. Bij herhaling hield Juliana haar zoon voor dat God zijn hoogste Raadgever moest zijn. Willem mocht niets goedkeuren 'wat tegen Gods Woord' indruiste; het eeuwige diende hij steeds hoger aan te slaan dan het tijdelijke. De oorlog die haar zoon voerde zag Juliana volgens een negentiende-eeuwse Duitse biograaf vooral als een strijd 'om de protestantse geloofsgenoten van gewetensdwang te bevrijden en de uitbreiding van de vrije protestantse prediking mogelijk te maken'. Op de vraag van de ruwe calvinistische edelman Sonoy in augustus 1573 of er geen hulp van een machtige bondgenoot te verwachten was, antwoordde de prins 'dat wij met de hoogste Heer der heren (*metten alderoppersten Potentaet der Potentaten*) zo'n vast verbond hebben gesloten, dat wij geheel verzekerd zijn, dat wij en allen die vast daarop vertrouwen, door Zijn geweldige en machtige hand ten slotte nog bevrijd zullen worden'.

Of het in Delft of Dordrecht gebeurde is niet zeker, maar het staat vast dat prins Willem I in 1573 heeft deelgenomen aan het Heilig Avondmaal in een hervormde eredienst. Op 23 oktober 1573 schreef een Dordtse predikant aan geloofsgenoten in Londen 'dat de Prins van Oranje, onze godzalige stadhouder, zich tot de gemeente heeft begeben, het brood des Heren met de gemeente gebroken en zich aan de tucht onderworpen heeft, wat niet gering te achten is'. De prins zou voortaan vaak de Franstalige

dienst bijwonen in de kapel van het Prinsenhof in Delft, die als Waalse hervormde kerk werd ingericht. Maar hij ging ook elders ter kerke en aan het Avondmaal. Zo vermelden de handelingen van de kerkenraad van Dordrecht dat ‘de Princelicke Exellencie’ op 21 maart 1574 ‘met ons het broodt gebroken’ heeft. In 1568 was zijn broer Adolf al gesneuveld in de Slag bij Heiligerlee, in 1574 kwamen ook zijn broers Lodewijk en Hendrik om het leven op de Mookerheide. Aan zijn overgebleven broer Jan schreef de prins: ‘Toch zullen wij de moed niet verliezen. Hij die het bloed van Zijn enige Zoon vergoten heeft om Zijn Kerk te bewaren, zal niets doen dat Zijn eer en het welzijn van Zijn Kerk zal schaden. Al zouden wij allen sterven, en heel dit arme Volk uitgemoord worden, toch zijn wij zeker dat God nooit de Zijnen verlaat.’

Authentieke vroomheid sprak de prins overigens meer aan dan ‘dogmatische precisie’. Met vertegenwoordigers van de radicale vleugel van het calvinisme bleef hij moeite houden. Calvinistisch geweld verafschuwde hij evenzeer als ‘roomse repressie’. Zijn hele leven liet hij zich leiden door een streven naar verdraagzaamheid. De prins gaf de voorkeur aan gematigde, verzoenende predikanten. Een dergelijke irenische gezindheid karakteriseerde ook de mannen die hij als hofprediker aanstelde. De Zuid-Nederlander Jean Taffin werd in het najaar van 1573 tot hofprediker benoemd. Hij had in Genève theologie gestudeerd en vervolgens de gemeenten te Metz, Antwerpen en Heidelberg gediend. Aan het hof van prins Willem I in Delft (en later ook in Antwerpen) was hij belast met de leiding van dagelijkse godsdienstoefeningen en pastorale zorg. In 1575 zegende Taffin in Den Briel het derde huwelijk van de prins in, met Charlotte de Bourbon. Naast Taffin benoemde de prins in 1577 de kundige Waalse theoloog Pierre l’Oyseleur de Villiers tot hofprediker.

Tijdens de periode in Dillenburg was Willem langzaam maar

zeker tot het besluit gekomen de wapens op te nemen. Met steun van zijn broers begon hij in 1568 troepen te werven. Het ging om een huurlingenleger en was echt een 'familieonderneming' van de Nassaus. Weliswaar verleenden de calvinistische keurvorst Frederik III van de Palts en landgraaf Willem van Hessen financiële steun, maar de meeste kosten moesten Willem en zijn oudste broer Jan zelf dragen. De familie verkocht eigen bezittingen en stak zich diep in de schulden. Het besef groeide dat de ondergang van de opstandige Nederlanden ook de ondergang van het Huis Nassau zou betekenen. De Prins van Oranje had zijn offensief met een aanval op Roermond willen openen, maar die opzet mislukte jammerlijk. Zijn leger werd op 25 april 1568 bij Dalheim door Spaanse troepen vernietigend verslagen. Zijn broers Lodewijk en Adolf vielen in mei van dat jaar met een leger van zesduizend Walen en Duitsers Groningen binnen. Op 23 mei behaalden zij in de Slag bij Heiligerlee een eerste overwinning op Alva's troepen, al moest een van de Nassause broers, Adolf, dat met de dood bekopen. Graaf Lodewijk trok verder en belegerde de stad Groningen. Nadat hij met enkele vooraanstaande edelen in het zuiden had afgerekend, trok Alva echter met het koninklijk leger naar het noorden en versloeg Lodewijk bij Jemmingen. Alle andere leiders van de oppositie waren een voor een van het toneel verdwenen of hardhandig verwijderd. Dit liet alleen de Prins van Oranje over als natuurlijke en onbetwiste leider van het verzet tegen de koning. Zelfs na de mislukkingen in voorjaar en zomer bleef hij hopen dat de bevolking van de Nederlanden massaal tegen het schrikbewind van Alva in opstand zou komen.

In dit vertrouwen bracht Oranje met veel moeite een grote troepenmacht van dertigduizend man op de been, die hij in oktober van datzelfde jaar persoonlijk aanvoerde in een aanval op het centrum van de Nederlanden. Ook dit offensief liep echter uit op

een catastrofe. Alva wist een beslissende veldslag steeds te ontwijken en beperkte zich tot enkele kleine schermutselingen, die de troepen van Oranje afmatten. Willems huursoldaten raakten gedemoraliseerd, ook omdat het geld van hun betaalheer begon op te raken, en sloegen aan het plunderen. In de tweede helft van november trok Willem zijn resterende troepen noodgedwongen terug. De nederlaag leek compleet en had niet alleen een militair karakter, want de prins was nu bankroet. In strategisch en tactisch opzicht had Oranje zich de mindere getoond van de zeer ervaren hertog van Alva, maar de onderneming was vooral mislukt door enkele onjuiste politieke inschattingen. Zo bleef de verwachte steun van Duitse vorsten uit en sloten de ‘Nederlanders’ zich om welke motieven dan ook niet bij de Opstand aan. In de jaren daarna wist Alva de Nederlanden met steeds repressievere maatregelen onder de duim te houden. Op zee begonnen zich echter enkele ruige opstandige elementen te roeren in de strijd tegen al wat Spaans en ‘Paaps’ was: de roemruchte Watergeuzen. Lange tijd zag het er somber uit, maar in 1572 leek het tij eindelijk te keren. De Watergeuzen namen op 1 april Den Briel in, wat Oranje een bruggenhoofd verschafte, en de Opstand kreeg een breder karakter. Met name in Holland en Zeeland sloten steeds meer steden zich al dan niet vrijwillig aan en ontwikkelde zich op den duur een guerrillastrijd.

Na een mislukte veldtocht in Brabant en Henegouwen ging Willem in oktober 1572 naar Holland om daar naar eigen zeggen zijn ‘graf te vinden’. Hij vestigde zich in een voormalig klooster in Delft. In de herfst van 1572 was een Spaanse troepenmacht van dertienduizend man begonnen met de belegering van Haarlem, dat ongemeen fel verzet bood. Desondanks moest de stad zich na een beleg van ruim zeven maanden gewonnen geven. Naar verluidt had de overwinning Alva wel tienduizend soldaten gekost.

De daaropvolgende belegering van Alkmaar door Alva mislukte echter; de Spaanse troepen gaven het in oktober 1573 op en de hertog nam ontslag als landvoogd. Zijn opvolger was de Spaanse edelman Don Luis de Requesens, meer een diplomaat en politicus dan een militair.

Ondanks deze voor de Opstand positieve ontwikkelingen – ‘Van Alkmaar begint de victorie!’ – waren er nog veel tegenslagen te verduren. Spaanse troepen sloegen het beleg rond Leiden en probeerden de stad uit te hongeren. Willems broers Lodewijk en Hendrik van Nassau sneuvelden op 14 april 1574 met zo’n vier van hun negenduizend soldaten in de Slag op de Mookerheide. Daarmee bleven van de vijf broers Nassau alleen Willem en Jan over. Op 3 oktober kon Leiden echter met de hulp van een geuzenvloot worden ontzet. Het wangedrag van de slecht betaalde Spaanse soldaten bracht ook de gewesten die de koning tot dan toe trouw waren gebleven in beweging. In 1576 leidden besprekingen tussen de Staten-Generaal en de Prins van Oranje tot de zogeheten Pacificatie van Gent. Hierin spraken alle zeventien gewesten af de Spaanse militairen te verdrijven. Maar de eenheid hield niet lang stand. In 1579 schaarden enkele zuidelijke gewesten zich weer onder koninklijk gezag (Unie van Atrecht), terwijl een aantal opstandige gewesten in het noorden zich aaneensloot in de Unie van Utrecht. Na enige tijd sloten ook belangrijke steden in het zuiden, waaronder Brussel, Ieper, Brugge, Gent en Antwerpen, zich aan bij de Unie van Utrecht.

In juli 1572 had de Vrije Statenvergadering in Dordrecht Oranje erkend als stadhouder van Holland, Zeeland, West-Friesland en Utrecht. Overigens nog steeds in naam van de koning. Als conservatief denkend aristocraat wenste Willem I zich niet als rebel te beschouwen maar als soeverein vorst die ten strijde trok tegen

onrecht en tirannie. Ook in het Wilhelmus werd het principe – steeds meer een fictie – gehuldigd: ‘Den koning van Hispanje heb ik altijd geëerd’. De opstandelingen streden tegen de slechte raadslieden en dienaren van de koning, niet tegen de vorst zelf. Die stelling was op den duur onhoudbaar. Zeker sinds het jaar 1573 wilde Filips II de Prins van Oranje uit de weg laten ruimen.

De Spaanse vorst ging in zee met allerlei figuren, ‘een bonte stoet van warhoofden, idealisten en gespuis’, aldus schrijver Nanne Bosma. Wanneer jaren later officieel een prijs op zijn hoofd wordt gezet, schrijft Willem dat hij wel weet hoe vaak de koning al duistere lieden met wapens en vergif op hem heeft afgestuurd; dat Filips ‘menigmaal met degenen die geld plegen aan te nemen om iemand dood te slaan of over te leveren, de koop gesloten heeft om ons het leven te benemen’. De diverse aanslagen die werden beraamd liepen echter op niets uit. Op zeker moment besloot Filips zijn heimelijke streven om te zetten in een algemene oproep en een publiek vonnis.

Eind 1579 schreef de koning vanuit het verre Spanje aan de man die hem sinds 1578 in de Nederlanden vertegenwoordigde, landvoogd Alessandro Farnese, prins van Parma, dat hij een ‘ban’ tegen Willem van Nassau wilde laten publiceren. De prins van Parma overlegde hierover met zijn raadgevers, die nog enige bezwaren te berde brachten. Sommigen vonden zo’n vogelvrijverklaring een oneervolle maatregel, en bovendien was Willem als ‘Prins van Oranje’ niet zomaar een opstandige dienaar, maar een soeverein vorst. Filips II droeg Parma in een brief van 1 mei 1580 echter op de ban zo spoedig mogelijk te publiceren, en op 18 mei drong de koning hier nog eens op aan. Op 15 juni zond Parma de tekst van de ban aan de gouverneurs en provinciale raden in de Nederlanden. Uit de formuleringen die hij in een begeleidend schrijven gebruikte, valt op te maken dat hij er zelf niet helemaal

Alessandro Farnese, Hertog van Parma.

achter stond: 'Aangezien mijn zeer dierbare en beminde neef, tevens mijn heer de Koning, ons in twee herhaalde brieven van zijn hand zeer uitdrukkelijk heeft opgedragen de bijgevoegde proscriptie¹ en ban tegen Willem van Nassau, Prins van Oranje, om de redenen die in deze ban zijn uiteengezet te publiceren in

¹ Proscriptie (Latijn: *proscriptio*) is de publieke identificatie en officiële veroordeling van vijanden van de staat.

deze landen, kunnen wij, om het bevel van Zijne Majesteit te gehoorzamen, niet nalaten u deze te zenden.'

De ban was gedateerd op 15 maart 1580, maar werd pas eind augustus van dat jaar openbaar gemaakt. Uit het opschrift werd meteen duidelijk waar het om ging: 'Ban en Edict in de vorm van proscriptie, uitgevaardigd en gedecreteerd door onze allergenadigste Heer de Koning, tegen Wilhelm van Nassau, Prins van Oranje, als Hoofd-beroerder en bederver van het gehele Christenrijk, en met name van deze Nederlanden: Waarbij eenieder gemachtigd wordt hem te beschadigen, aan te tasten en uit de wereld te helpen, met loon en prijs voor degenen die dit doen of daartoe zullen assisteren.' De ban bevatte een lange reeks beschuldigingen en verwijten die een hoogtepunt vonden in de constatering dat Willem ten slotte zo ver gekomen was 'dat hij de Katholieke Religie geheel verzaakt en verlaten heeft, waarbij hij alle ketterijen, dwalingen en boosheden van allerhande sekten, dwaalleren en ketterijen heeft toegelaten om (indien het hem mogelijk was) onze heilige en Katholieke Religie ten enenmale te vernielen en uit te roeien'. Het stuk, dat waarschijnlijk werd opgesteld door Parma's raadsman Christoffel d'Assonleville, voer verder uit tegen 'deze boosaardige hypocriet (...) die zijn geluk vindt in het ongeluk en de beroering van onze onderdanen', om dan tot de volgende vaststelling te komen: 'Zo is het dat wij dit alles overwegende en aangezien de vermelde redenen zo billijk, redelijk en rechtvaardig zijn, en wij hierbij gebruikmaken van het gezag en de macht die wij over hem hebben, krachtens de eden van trouw, hulde en onderdanigheid die hij dikwijls tegenover ons heeft afgelegd, en ook als absoluut vorst en soeverein van de genoemde Erf-Nederlanden, in aanmerking nemende al zijn boze en ergerlijke handelingen en feiten, en dat hij alleen het hoofd, de auteur en bevorderaar is van al deze beroerten en

de voornaamste verstoorder (*'pertubateur'*) van al onze landen en staten en om kort te gaan de algemene pest van de Christenheid: hem verklaren tot schelm en verrader, en vijand van ons en van de landen.' Deze 'vijand van het menselijk geslacht' werd daarom 'ten eeuwigen dagen' verbannen uit 's konings landen. Filips verbood al zijn onderdanen met Willem van Nassau te handelen, te verkeren, te spreken of anderszins te communiceren, hem onderdak te verlenen of te voorzien van eten en drinken. Het was iedereen geoorloofd hem te hinderen, aan te tasten en schade te berokkenen, *'soo wel in zijne goederen als aen zijn lijf ende persoon'*. Degene die de Prins van Oranje ombracht stond een royale beloning te wachten: 'terstond nadat de zaak volbracht is', de som van 25.000 gouden Kronen; eventuele vorige misdaden zouden worden kwijtgescholden en indien de dader nog niet van adel was, zou deze door de koning worden *'geannobilliteert'*.

Op 10 september 1580 vroeg de prins van Oranje 'des Konings' (!) raden van Holland, Zeeland en Friesland *'seer vriendtelyck'* om hun *'goede advys ende raedt'* over 'een zekere publicatie door de vijand tegen ons gedaan, in de vorm van een proscriptie, die niet alleen ten doel heeft de schending van onze eer en de verguizing van onze werken en handelwijze, maar ook strekt tot het belasteren en ten nadele van de gemeenschappelijke zaak van het vaderland en de generaliteit, zoals men bij het overlezen van deze tekst eenvoudig zal kunnen opmerken'. Aan de Staten-Generaal schreef prins Willem: 'Als u van mening bent dat het landsbelang ermee gediend is als ik mijn functies neerleg, dan zal ik mij daarin schikken. Zo u deze mening niet bent toegedaan, zal ik in het belang van het land trouw uw bevelen blijven uitvoeren. De belangen van het vaderland acht ik immers hoger dan wat ook ter wereld.'

De Staten-Generaal antwoordden hem: 'De Staten bevestigen

dat U Uw functies, met name de functie van stadhouder, bekleedt op uitdrukkelijk verzoek van de Staten en tot volle tevredenheid van het volk. De Staten-Generaal verzoeken U Uw functies te blijven uitoefenen en zeggen U alle hulp en steun daarbij toe.' Als officiële reactie op de ban publiceerde prins Willem begin 1581 een verweerschrift, de 'Apologie'. Het stuk, waarin de prins zich tot de Staten-Generaal richtte, vloeide voor een groot deel uit de pen van Willems hofprediker en adviseur Pierre l'Oyseleur de Villiers. De beschuldigingen aan het adres van Oranje werden hierin beantwoord met een hele reeks tegenbeschuldigingen die niet altijd even fijnzinnig waren. De Apologie bevatte ook fraaie passages, maar de Spanjaarden waren uiteraard ontstemd.

Parma schreef over de Apologie in een brief aan koning Filips II: 'Ze is zo onbeschaamd en ze doet mij in zo'n enorme woede ontsteken, dat ik die nauwelijks kan verdragen. Persoonlijk heb ik het plakkaat en de ban die tegen hem werden uitgevaardigd nooit goed gevonden, omdat ze hem de gelegenheid hebben gegeven deze euveldeed aan al die andere toe te voegen. Ik breng het stuk onder de ogen van Uwe Majesteit, zodat u kunt zien met welke slinkse middelen hij zich probeert te handhaven bij dit arme volk en de onwaarheden en leugens waartoe hij zijn toevlucht neemt om de glorieuze en koninklijke naam van Uwe Majesteit door het slijk te halen.' Datzelfde jaar 1581 verklaarden de Staten-Generaal Filips II 'vervallen van de Overheid en Heerschappij van deze Nederlanden' (Plakkaat van Verlatinge). Met dit belangrijke document onttrokken de opstandige gewesten zich formeel aan het gezag van Filips II. Hierdoor werd de breuk met de koning definitief en kwam dan toch een einde aan de lang volgehouden fictie dat de strijd niet tegen de landsheer was gericht maar tegen zijn slechte dienaren en raadgevers in de Nederlanden.

Naar aanleiding van de ban hadden de Staten-Generaal de lijfwacht van de prins versterkt met een compagnie ruiters (*'een compagnie peerdevolck tot verseeckeringe van syn persoon'*). Toch bleef de beveiliging van Oranje maar matig georganiseerd, waardoor een vrij amateuristische aanslag in maart 1582 bijna het door de Spaanse koning gewenste gevolg had.

Willem van Oranje leidde in die jaren een nomadenbestaan en verbleef nu eens hier, dan weer daar. Maar hij hield regelmatig hof in het Gouverneurshuis van het kasteel van Antwerpen en installeerde daar ook zijn echtgenote Charlotte de Bourbon en de prinselijke kinderschaar. Het bestuur van Antwerpen was geheel in protestantse handen, en daarmee vormde de stad een van de machtscentra van Oranje in de Zuidelijke Nederlanden. In Antwerpen werd in 1582 echter een complot tegen de prins beraamd. Een hoofdrol bij de samenzwering speelde de Spaanse koopman Gaspar de Anastro. Hij verkeerde in grote financiële moeilijkheden en bedacht een moordplan om daarin verlichting te brengen. Anastro was echter niet van zins zijn eigen leven te wagen en wilde het vuile werk, het uit de weg ruimen van de Prins van Oranje, door een van zijn ondergeschikten laten opknappen. Zijn boekhouder Antonio Venero werd betrokken in het complot, maar bleek niet bereid de moord te plegen. De ongeveer twintig jaar oude Jean Jaureguy (Juan de Jauregui), die uit Baskenland stamde en bij Anastro in dienst was als schrijver, toonde zich gewilliger. Daarbij schijnt Jaureguy zich in tegenstelling tot zijn meester niet te hebben laten leiden door het verlangen naar de geldelijke beloning, maar door de overtuiging dat hij God en de Spaanse koning een geweldige dienst zou bewijzen.

Het was wel lastig dat Jaureguy volstrekt niet bedreven was in het gebruik van wapens. Volgens het oorspronkelijke plan zou hij de daad met een dolk verrichten, maar later viel de keuze op

'Wilhelm de Eerste, Prinse van Orange, tot Antwerpen geschooten, int Jaar 1582' (ets J. Luyken, zeventiende eeuw).

een pistool. Op zondag, wanneer de prins na de kerkdienst doorgaans in het openbaar dineerde en verzoekschriften in ontvangst nam, moest Jaureguy hem doodschieten. Zondag 18 maart werd daarvoor uitgekozen. De vrijdag die daaraan voorafging, biechtte Jaureguy nog bij de dominicaner priester Antonis Timmerman, een daad die deze biechtvader fataal zou worden.

Op zondag 18 maart toog Jaureguy na de mis naar de citadel van Antwerpen, waar de prins inderdaad gewoontegetrouw in het openbaar de maaltijd genoot. De toeschouwers, onder wie Jaureguy zich mengde, werden door hellebaardiers op enige afstand gehouden. Na afloop van de maaltijd deed Jaureguy alsof hij de prins een verzoekschrift wilde overhandigen, wat hem werd toegestaan. Toen Willem zich vooroverboog om het document in ontvangst te nemen, trok Jaureguy zijn pistool en schoot de prins van dichtbij door het hoofd. De kogel raakte de prins bij diens rechteroor, doorboorde dat gedeeltelijk en kwam via diens verhemelte en linkerwang weer naar buiten. Prins Willem zou nog hebben uitgeroepen: 'Dood hem niet!', maar enkele tafelgenoten en hellebaardiers overmeesterden Jaureguy en brachten hem om het leven.

Menigeen nam onmiddellijk aan dat de Fransen, de weinig betrouwbaar gebleken bondgenoten van de opstandelingen, de hand zouden hebben gehad in de aanslag. In de zoektocht naar buitenlandse steunpilaren in de strijd tegen het Spaanse bewind was de broer van de Franse koning, de hertog van Anjou, eerst aangeduid als beschermheer, en uiteindelijk werd hem zelfs de soevereiniteit opgedragen. Prins Willem zag geen alternatief voor deze Franse koers, maar door zijn steun voor de ook als rooms-katholiek gewantrouwde Anjou had hij krediet verloren. Er was de prins, die door Jaureguy zeer ernstig verwond maar niet gedood was, veel aan gelegen de toch al wankele Franse al-

Aanslag op het leven van prins Willem I, 1582; rechts op de grond Jean Jaureguy (gravure J.F.C. Reckleben, negentiende eeuw).

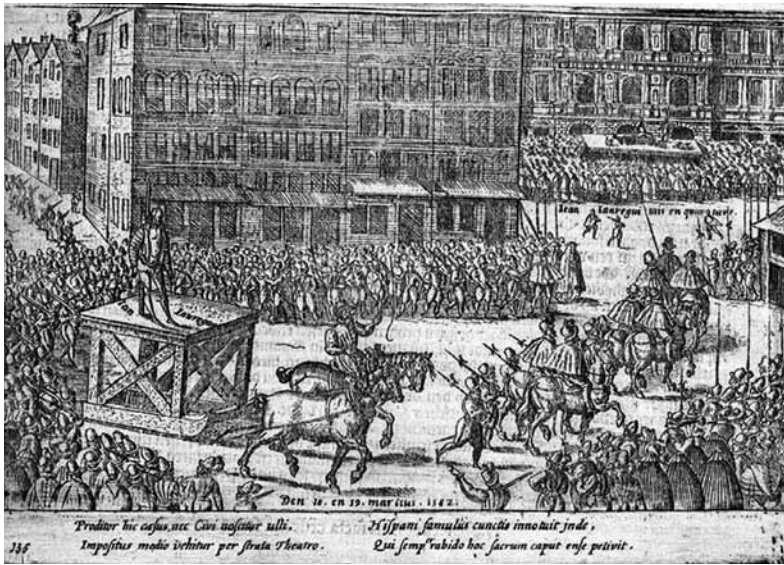

Jaureguy wordt overmeesterd na de aanslag in 1582 (prent F. Hogenberg, zestiende eeuw).

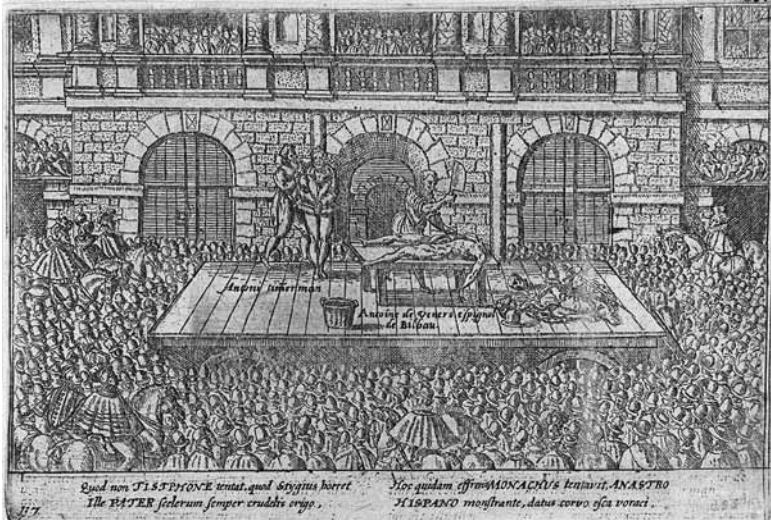
liantie niet verder te laten beschadigen door deze aanslag. Ook zijn jonge tweede zoon Maurits beseftte dit en nam met grote doortastendheid de leiding van het onderzoek op zich. Het kwam goed uit dat vrijwel onmiddellijk kon worden vastgesteld dat Jaureguy een Spanjaard was, die op zijn lichaam tal van papieren en roomse attributen droeg. De dader was onmiddellijk gedood en kon dus niet meer worden verhoord en terechtgesteld, maar hij was nog wel degelijk in staat als afschrikwekkend voorbeeld te dienen.

Naar de gewoonte van die tijd liet men zijn lijk op gruwelijke wijze maltraiteren en tentoonstellen. Het lichaam van Jaureguy werd publiekelijk gevierendeeld, en de delen werden geëxposeerd bij de hoofdeuropen van Antwerpen; zijn hoofd werd op een staak bij het stadskasteel geplaatst. Ook met de handlangers werd snel afgerekend. Anastro had zich tijdig uit de voeten weten

te maken, maar verschillende andere verdachte personen konden worden gearresteerd en van hen werden er twee terechtgesteld: boekhouder Venero werd, nadat hij zijn medeplichtigheid bekend had, op 28 maart 1582 op de Markt in Antwerpen gewurgd en gevierendeeld. Ook biechtvader Timmerman bekocht zijn medeweten op dezelfde wijze met de dood. Dit einde mag wreed lijken, maar een terechtstelling kon veel gruwelijker verlopen en vooral veel langer duren. De betrekkelijke mildheid was te danken aan een oproep van het slachtoffer van de aanslag, prins Willem, die de dag voor de executie aan zijn vertrouweling Filips van Marnix van Sint-Aldegonde schreef: 'Ik heb begrepen dat men morgen de twee gevangenen die medeplichtigen zijn van degene die mij heeft neergeschoten, zal terechtstellen. Van mijnentwege vergeef ik hun gaarne wat zij mij mogen hebben misdaan. En als zij wellicht een grote en rigoureuze bestraffing hebben verdiend,

Rondrijden van het dode lichaam van Jean Jaureguy (prent, zeventiende eeuw).

Executie van medeplichtigen van Jean Jaureguy (prent, zeventiende eeuw).

verzoek ik u er bij de heren van het gerecht op aan te dringen hen geen grote foltering te doen ondergaan, maar zich tevreden te stellen met een snelle dood (*eene corte doot*), mochten zij die hebben verdiend.'

Het slachtoffer leefde dus nog, ook al was niet iedereen daarvan overtuigd. Op 24 maart 1582 schreef de prins van Parma aan Zijne 'Geheiligde, Katholieke en Koninklijke Majesteit' Filips II: 'Ik kan Uwe Majesteit niet zeggen hoe gelukkig ik ben dat dit personage zijn verdiende straf heeft gekregen, hoewel hij op grond van zijn daden nog slechter aan zijn eind had moeten komen: het deed mij pijn dat zo veel wandaden en beledigingen tegen de dienst aan God, de religie en Uwe Majesteit zo lang hebben moeten wachten op de gerechte beloning en dat niemand kon worden gevonden om die uit te delen. Maar ten slotte moeten we God danken dat de zaak zich heeft voltrokken (...) waarmee de wereld is verlost van een zo verderfelijke en slechte man

en deze arme landen worden bevrijd van een pest en vergif als hij.' De volgende dag schreef Parma aan enkele stedelijke magistraten over 'de dood van de Prins van Oranje, enig en uniek instrument en auteur van zoveel ellende en rampspoed waaronder u lijdt'.

Enkele weken later leek Parma iets minder zeker van het overlijden van de prins, maar op 16 april schreef hij toch aan Filips II: 'Zoals het zich laat aanzien en volgens de inlichtingen die ik via geheime kanalen bezit, is er reden te geloven dat hij dood is.' Parma hield Oranje hoe dan ook voor 'uit de weg geruimd' (*'pour expédié'*). Een andere aartsvijand van Willem, kardinaal Granvelle, beweerde op 7 mei vanuit Madrid 'dat de Prins van Oranje zeker in de andere wereld is'. Het duurde nog tot juli 1582 voordat het tot de prins van Parma doordrong dat de Prins van Oranje de aanslag had overleefd.

De verwondingen hadden de prins stellig fataal kunnen worden. Zijn omgeving probeerde enerzijds de aanhang gerust te stellen, maar hield anderzijds vanaf het begin rekening met het ergste. Ook prins Willem zelf beseftte dat zijn leven aan een zijden draad hing, vooral toen zich na enige tijd complicaties voordeden. Met zijn hofprediker De Villiers besprak hij zijn worsteling met de vraag hoe hij al het in de strijd vergoten bloed straks ten overstaan van de Allerhoogste moest verantwoorden. De predikant hield een betoog over de rechtvaardige zaak waarvoor gevochten werd, maar de prins corrigeerde hem: 'Tot Gods barmhartigheid neem ik mijn toevlucht, vriend! Tot de barmhartigheid! Tot de barmhartigheid! Alleen daarin ligt mijn behoud!'

De hertog van Anjou, die eveneens in Antwerpen resideerde, toonde zich oprecht geschokt door de aanslag en stelde de autoriteiten in de Nederlanden kort na de gebeurtenis op de hoogte van 'de ramp die, tot ons onuitsprekelijk leedwezen, deze middag

de persoon van onze goede neef de Prins van Oranje is overkomen'. De hertog voegde er onmiddellijk aan toe dat op de dader 'Spaanse brieven' waren aangetroffen 'en andere inlichtingen op grond waarvan hij in dienst lijkt te zijn geweest van dienaren van de koning van Spanje'. Anjou besloot met de verzuchting: 'Maar, God zij dank, blijkt de verwonding naar het oordeel van de artsen en chirurgijns niet dodelijk te zijn.' Diezelfde 18^e maart vaardigde Anjou ook een ordonnantie uit, waarin werd opgeroepen de medestanders en medeplichtigen van de ter plekke gedode pleger van deze 'verwerpelijke en verdorven onderneming' op te sporen.

De volgende dag gelastte het stadsbestuur van Antwerpen iedereen die 'enige kennis of wetenschap heeft van enige persoon' die Jaureguy 'enige assistentie, hulp, raad of daad had gegeven', dat binnen vierentwintig uur bij een van de burgemeesters te melden, op straffe van beschouwd te worden als medeplichtige 'en dientengevolge aan lijf en goed gestraft te worden'. In een afzonderlijke publicatie kondigden de Antwerpse bestuurder een buitengewone bededag aan: 'Aangezien gisteren na de middag Zijne Excellentie [prins Willem van Oranje] met voorbedachten rade in zijn hoofd is geschoten en gewond, niet zonder gevaar voor zijn leven, tenzij God almachtig hem door Zijn goddelijke genade zal gelieven te behouden en van de genoemde wond genezen: Daarom is het dat vanwege mijne heren de schout, burgemeesters, schepenen en raad van deze stad, eenieder wordt gelast overmorgen een vasten- en buitengewone bededag te houden en te celebreren, om God almachtig met vurige harten te bidden, dat het Hem moge behagen, tot welvaart van het land en van deze stad, Zijne Excellentie te sparen en van het genoemde ongeval te genezen.'

Andere steden lieten zich niet onbetuigd. Uit Brugge werd

op 20 maart 1582 bericht dat 'een Spaanse jongen' omtrent twee uur 'ten huize van mijn heer de Prins van Oranje' een verzoekschrift had gepresenteerd, 'hebbende in de andere hand een kort pistool, waarmee hij Zijne Excellentie een schot heeft toegediend door de kaak.' 'Door deze verraderlijke daad zijn in de gehele stad Antwerpen terstond tachtig vendels² te wapen geroepen, en is de genoemde Spaanse jongen vermoord door de hellebaardiers van Zijne Excellentie.' De gedeputeerden van Antwerpen hadden de autoriteiten in Brugge geschreven 'dat de dokter van Zijne Excellentie, Josephus Michaëli, goede hoop heeft dat het leven van Zijne Excellentie kan worden behouden (...), dat het alleen een vleeswond is en dat de spraak zelfs niet belemmerd zal zijn'. Desalniettemin werden complicaties niet uitgesloten en de Bruggenaren eindigden dan ook met de bede: 'God geve deze landen de genade, dat zij de tegenwoordigheid van Zijne Excellentie nog vele jaren mogen gebruiken'. De magistratuur van Lier liet op 20 maart aan het Antwerpse stadsbestuur weten dat het bericht 'van de moorddadige onderneming tegen de persoon van Zijne Vorstelijke Genade' iedereen in de stad 'bovenmatig heeft bedroefd en verbijsterd'. Inmiddels was men enigszins gerustgesteld 'door de grote klaarblijkelijke hoop' op herstel 'van Zijne Vorstelijke Genadigheid', hopen de en vertrouwende dat het God almachtig zou behagen, 'door Zijn grondeloze barmhartigheid', de Prins van Oranje 'te conserveren in een lanck leven', tot ' vertroosting van deze miserabele, bedroefde landen'.

De prins leek zich voorspoedig te herstellen. Op 23 maart zond hij een brief aan de grote steden in de Nederlanden. In de brief aan het stadsbestuur van Brugge schreef Oranje over 'het ongeluk dat ons verleden zondag is wedervaren': 'Daar God het

2 Vendel: legereenheid, bestaande uit circa 100-150 manschappen.

zo wil, hebben wij reden het uit Zijn hand in geduld en dankbaarheid aan te nemen, hoewel wij hopen dat des Heren hand, die verwond heeft, dezelve ook helen zal.' Hij vervolgde: 'Wat ons betreft, volgens de toestand van de verwonding en naar het oordeel dat de artsen en chirurgijns daarover kunnen geven, is er zeer goede hope op beterschap en gezondheid, zonder klaarblijkelijk groot gevaar, zodat wij hopen, door Gods genade, binnenkort weer alle diensten, hulp en bijstand te kunnen verlenen aan Zijne Hoogheid [de hertog van Anjou], tot welvaart en behoud van deze landen. Intussen zijn wij zeer verheugd dat God de landen van herwaarts over zo'n vrome en deugdelijke heer en vorst heeft geschonken als Zijne Hoogheid is, die – indien het Zijn goddelijke wil zou zijn ons uit deze wereld te roepen (aangezien wij maar een mens zijn en onderworpen aan alle menselijk ongeluk en ellende) – u altijd in ere zult willen houden en gehoorzaam zult zijn, zo binden wij u op het hart. Vat intussen moed en waak in het bijzonder tegen de aanslagen van de vijand, die ongetwijfeld alle middelen zal aanwenden om zijn boze wil met u ten uitvoer te leggen. Daartoe moge u goed beleid voeren om zijn geweld weerstand te bieden, waartoe wij u menigmaal hebben gemaand (...)' Toen de prins deze brief een dag later ondertekende als 'De Prinse van Oranje, graaf van Nassau, etc, Uw zeer goede vriend, tot uw dienst Guille de Nassau', liet hij nog in de marge noteren dat hij niet wilde nalaten 'u insgelijks te verwittigen dat wij ons met Gods hulp van dag tot dag beter voelen'. Op 31 maart sprong echter een ader bij de prins en ontstond een bloeding die nauwelijks te stelpen leek. Op 1 april overhandigde Marnix van Sint-Aldegonde de Staten-Generaal een brief van de Prins van Oranje. Daarin verzocht de prins de Staten-Generaal altijd verenigd te blijven onder de hertog van Anjou, indien God Oranje zou willen wegnemen, 'wat zeer waar-

François, Hertog van Anjou.

schijnlijk schijnt te wezen, door de grote bloedstorting die hem gisteravond is overkomen door het breken van een grote ader'. De Staten-Generaal verzochten Aldegonde namens hen de prins hogelijk te bedanken voor de goede vermaning en 'voor alle weldaden die deze landen van hem hebben ontvangen', die zij zowel in het algemeen als elk in het bijzonder niet zouden nalaten 'te herkennen in de erfgenamen van Zijne Excellentie'. En als God de Prins van Oranje zou willen wegnemen, hoopten ze onder Anjou zo verenigd te blijven 'dat ze door Gods genade deze landen van

Prins Willem I, na de mislukte moordaanslag verpleegd door Charlotte de Bourbon (prent negentiende eeuw).

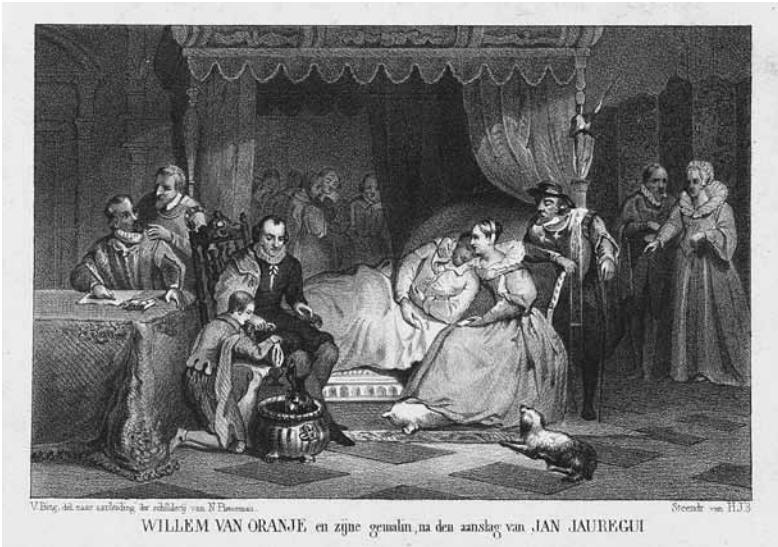
de tirannie van de koning van Spanje zullen mogen bevrijden’.

De hertog van Anjou liet zich opnieuw niet onbetuigd en schreef wederom een brief aan de diverse stadsbesturen. Hij had hen reeds geïnformeerd over ‘het ongerief dat, door de machinaties van de koning van Spanje en zijn aanhangers, is toegebracht aan de persoon van onze zeer dierbare en geliefde neef de Prins van Oranje en waarvan alle artsen en chirurgijns ons telkens hebben verzekerd dat het pistoolschot dat op hem werd afgevuurd niet dodelijk was’. Gisteravond was echter een ader opengesprongen, ‘waardoor hij een grote hoeveelheid bloed heeft gestort, wat ons, met allen die gehecht zijn aan het algemeen belang van deze landen (en weten hoezeer zijn behoud van belang

is voor de dienst aan het vaderland en aan ons), buitengewoon heeft bezwaard'. De hertog riep de steden dan ook op tot openbare gebeden voor het herstel van Oranje.

Twee weken lang hielden dienaren om beurten de wond dicht met hun duim; de derde echtgenote van de prins, Charlotte de Bourbon, verpleegde hem dag en nacht en kwam de uitputting nabij. Maar op 15 april kon het stadsbestuur van Antwerpen de raad van Ieper op de hoogte stellen 'van de goede dispositie van Zijne Excellentie de Prins van Oranje'. Hoewel hij veertien dagen door het openbreken van een ader in zijn hals gebloed had, veel bloed had verloren en 'alzo zelfs naar het oordeel van de medici buiten alle hoop op enige verbetering of herstel verkeerde', was hij nu 'door het werk des Heren' zo wonderbaarlijk verlost, dat 'Zijne Excellentie heden opgestaan en gekleed is geweest' en dat hij hoopte – nu hij buiten levensgevaar was – binnenkort naar het paleis van Anjou te kunnen gaan, 'waarvoor wij alleen God almachtig hebben te danken en te loven'.

Het herstel zette door. Op 28 april gingen de leden van de Staten-Generaal de Prins van Oranje '*congratuleren*' en bedankten ze '*in syne presentie*' de Heer voor 's prinsen gezondheid. Vervolgens kondigde de magistraat van Antwerpen op 30 april een op 2 mei te houden buitengewone vier- en bededag af: 'Aangezien het de barmhartigheid Gods heeft beliefd Zijne Excellentie de prins van Oranje te genezen van zijn kwetsuur en krankheid, hem op instigatie van de koning van Spanje toegebracht door middel van Gaspar de Anastro en andere boze instrumenten (...) riefen de schout, burgemeesters, schepenen en raad van Antwerpen ieder een op, 'God almachtig te danken en te loven voor de aan Zijne Excellentie hergeven gezondheid, en voor alle andere weldaden aan Zijne Hoogheid [de hertog van Anjou] en de Nederlanden en ons bewezen; Zijne Goddelijke Majesteit met vurige harten bid-

Prins Willem I, na de mislukte moordaanslag verpleegd door Charlotte de Bourbon (prent naar schilderij N. Pieneman, negentiende eeuw).

dende dat Zijne heilige zegen moge blijven rusten op Zijne Hoogheid, Zijne Excellentie en deze Nederlanden, en die te houden in Zijn hoede en bescherming'. Op diezelfde 30^e april besloten de Staten-Generaal 'om alle aanslagen en onaangenaamheden te verhoeden' die tegen de persoon van de Prins van Oranje gericht mochten worden 'gelijkerwijs men nu onlangs bij ervaring heeft gezien', dat de 'compagnie ruiters (...) bestemd tot de garde van Zijne Excellentie, voortaan continu bij de prins zal verblijven, en vanaf het begin van de lopende maand betaald zal worden uit de contributies die in Holland geheven worden (...)'

Kort nadat hij op de bededag woensdag 2 mei een dankdienst kon bijwonen, moest prins Willem van Oranje het hoofd bieden aan een volgende tragedie. Op 5 mei bezweek zijn derde echtgenote aan een longontsteking en van uitputting. De intensieve

Charlotte de Bourbon, derde gemalin van prins Willem I.

zorgen van Charlotte de Bourbon voor haar zwaargewonde man en de zes bevallingen (van evenzoveel dochters) die zij in de jaren 1576-1581 moest doorstaan, hadden hun tol geëist. Ook als vader van deze uit zijn derde huwelijk geboren zes jonge gravinnen van Nassau, dacht Willem niet zonder de steun van een goede vrouw te kunnen. Nauwelijks een jaar later trad hij te Antwerpen in het huwelijk met Louise de Coligny, dochter van een vermaard hugenotenleider.

In de jaren na de aanslag van Jaureguy werden nog diverse complotten tegen het leven van Willem van Oranje gesmeed. Zo waren er ook plannen om hem te vergiftigen of op te blazen, maar al die plannen werden tijdig ontdekt en nieuwe aanslagen konden worden verijdeld. In juli 1584 zou de prins echter alsnog door moordenaarshand om het leven komen.

Anno 1584: d'ero 10 July. is wars desen: de

Princed van
tot delst

Orangier
Doorscho

Barten

Balt

autab

VAN DELFT TOT APELDOORN: EEN SPANNENDE GESCHIEDENIS

Veel vaker dan gedacht waren de Oranjes doelwit van aanslagen. De meest 'succesvolle' was natuurlijk de moord op Willem van Oranje in Delft op 10 juli 1584. Maar eerder en ook later werden er aanslagen op Oranje gepleegd. Historicus Arnout van Cruyningen dook de archieven in en haalde tal van merendeels mislukte aanslagen naar boven, veelal bewust verzwegen en onbekend voor het grote publiek.

www.uitgeverijomniboek.nl

NUR 698
ISBN 978 90 597 7830 6

9 789059 778306

Omniboek